

<https://ssoss.ui.ac.ir/?lang=en>

Strategic Research on Social Problems

E-ISSN: 3041-8623

Vol. 15(4), 77-94

Received: 11.04.2025 Accepted: 31.05.2026

Research Paper

Identifying and Validating the Components of Extra-Role Behaviors of Academic Departments in Social Responsibility: An Exploratory Mixed-Methods Study

Niloofar Kalantari

M. A. student of Educational Planning, Department of Education, Faculty of Education and Psychology, University of Isfahan, Isfahan, Iran
n.kalantari312@gmail.com

Mohammadreza Neyestani*

Associate professor, Department of Education, Faculty of Education and Psychology, University of Isfahan, Isfahan, Iran
m.neyestani@edu.ui.ac.ir

Mohammadreza Nili

Associate professor, Department of Education, Faculty of Education and Psychology, University of Isfahan, Isfahan, Iran
m.nili@edu.ui.ac.ir

Introduction

In recent decades, universities have evolved from purely educational and research institutions into multifunctional organizations that play extensive social, cultural, and economic roles. Within this context, the concept of University Social Responsibility (USR) has emerged as a modern approach in higher education management, emphasizing meaningful interaction between universities and society, responsiveness to social needs, and active engagement in sustainable development. Consequently, universities are now expected not only to generate knowledge, but also to cultivate responsible, ethical, and socially conscious citizens. Academic departments as core units within the university structure are pivotal in fulfilling this responsibility. Their performance influences not only the quality of teaching and research, but also the social standing of universities. In this regard, extra-role behaviors—defined as voluntary actions that go beyond formal duties—acquire particular significance as they enhance collaboration, group cohesion, and organizational culture, thereby facilitating achievement of social objectives by universities. Despite the importance of this issue, a review of the literature reveals that previous studies have largely concentrated on social responsibility at the macro level or on organizational citizenship behaviors with limited attention to identifying the components of extra-role behaviors at the level of academic departments. Hence, the present study aimed to identify and validate the components of extra-role behaviors of academic departments in relation to social responsibility, addressing this question: What dimensions and indicators constitute these behaviors and to what extent are they valid?

Materials & Methods

This study employed a sequential exploratory mixed-methods (qualitative–quantitative) design with an applied aim in order to comprehensively identify and validate the components and indicators of extra-role behaviors of academic departments within the context of social responsibility. In the qualitative phase, purposive sampling was used to select 15 faculty members and department heads from the fields of humanities, education, and social sciences, all of whom possessed

relevant academic and executive experience. Data were collected through semi-structured interviews lasting 30 to 60 minutes, which were conducted both in person and virtually. The data were analyzed by using thematic analysis based on the Attride-Stirling approach, through which initial codes were extracted and subsequently organized into basic, organizing, and global themes. To ensure the trustworthiness of the qualitative findings, such criteria as credibility, confirmability, and transferability were applied. In the

*Corresponding author

Kalantari, N., Neyestani, M.R., & Nili, M.R. (2026). Identifying and validating the components of extra-role behaviors of academic departments in social responsibility: An exploratory mixed-methods study. *Strategic Research on Social Problems*, 15(4), 77-94.
<https://doi.org/10.22108/srsp.2026.144899.2104>

3041-8623/ © University of Isfahan

This is an open access article under the CC BY-NC-ND/4.0/ License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

<https://doi.org/10.22108/srsp.2026.144899.2104>

quantitative phase, the extracted components were validated by using the perspectives of 15 academic department heads and higher education experts also selected through purposive sampling. The data collection instrument was a researcher-developed questionnaire employing a 5-point Likert scale, the reliability of which was confirmed with a Cronbach's alpha coefficient of 0.92. Furthermore, the Content Validity Ratio (CVR) was used to assess the content validity of the identified components.

Discussion of Results & Conclusion

The findings revealed that the extra-role behaviors of academic departments in relation to social responsibility could be conceptualized through 5 key components: (1) efforts to effectively present the department to society and applicants of educational, research, laboratory, and consulting services; (2) adopting a proactive stance toward societal issues and anticipating emerging needs; (3) addressing societal needs at local, regional, national, and international levels; (4) aligning educational activities with societal goals; and (5) facilitating the formation of informal groups under university supervision aimed at the public good. These components were organized into two broader dimensions:

"engagement with society" and "social orientation and transformation". These results suggested that academic departments, beyond their formal functions, can act as active social agents through voluntary actions. The analysis further indicated that realizing social responsibility requires a shift from reactive to proactive approaches, a stronger integration of education with real-world societal issues, and expanded interdisciplinary and inter-organizational interactions. At the same time, challenges, such as structural constraints, insufficient institutional support, and the absence of appropriate evaluation mechanisms, represented significant barriers to institutionalizing these behaviors. Alignment of these findings with previous studies underscored the critical role of voluntary and self-initiated behaviors in fulfilling the social missions of universities. Overall, the results suggested that extra-role behaviors can serve as a strategic lever for enhancing university social responsibility, offering a foundation for policy-making, performance evaluation, and the design of developmental programs in higher education.

Keywords: Extra-role Behaviors, Academic Departments, Social Responsibility, University, Society.

پژوهش‌های راهبردی مسائل اجتماعی
سال پانزدهم، شماره پیاپی (۵۵)، شماره چهارم، ۱۴۰۵، ص ۷۷-۹۴
تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۱/۲۲ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۳/۱۰

مقاله پژوهشی

شناسایی و اعتبارسنجی مؤلفه‌های رفتارهای فرانقشی گروه‌های آموزشی در مسئولیت‌پذیری اجتماعی: یک مطالعه آمیخته اکتشافی

نیلوفر کلانتری^{id}، کارشناسی‌ارشد، گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران
n.kalantari312@gmail.com

محمدرضا نیستانی^{id*}، دانشیار، گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران
m.neyestani@edu.ui.ac.ir

محمدرضا نیلی^{id}، دانشیار، گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران
m.nili@edu.ui.ac.ir

چکیده

پژوهش حاضر با هدف واکاوی مؤلفه‌ها و نشانگان رفتارهای فرانقشی گروه‌های آموزشی در حوزه مسئولیت‌پذیری اجتماعی انجام شد. این پژوهش از نظر هدف کاربردی و از نظر روش آمیخته - اکتشافی متوالی (کیفی-کمی) است. در بخش کیفی با استفاده از مصاحبه نیمه‌ساختاریافته با ۱۵ متخصص کلیدی (نمونه‌گیری هدفمند و اشباع نظری)، مؤلفه‌های رفتارهای فرانقشی مرتبط با مسئولیت‌پذیری اجتماعی شناسایی شد و داده‌ها با روش تحلیل مضمون اترید - استرلینگ تجزیه و تحلیل گردید. نتایج، پنج مؤلفه اصلی را نشان داد: تلاش برای معرفی مؤثر گروه به جامعه و متقاضیان خدمات آموزشی، پژوهشی، آزمایشگاهی و مشاوره‌ای؛ داشتن نگاه فراکنشی به مسائل جامعه و پیش‌بینی نیازها؛ تلاش برای رفع نیازهای جامعه محلی، منطقه‌ای، ملی و بین‌المللی؛ جهت‌دهی آموزش در راستای اهداف جامعه و تلاش گروه برای تشکیل گروه‌های غیررسمی با نظارت دانشگاه با هدف خیر عام. در بخش کمی ۱۵ متخصص با سابقه مرتبط با روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شدند. ابزار پژوهش پرسشنامه محقق‌ساخته با پایایی ۰/۹۲ بود. اعتبار و پذیرش مؤلفه‌ها با آزمون t تک‌نمونه‌ای (مقایسه با میانگین ۳) و شاخص CVR لاوشه بررسی شد. نتایج حاکی از معناداری آماری و اعتبار نظری و کاربردی همه مؤلفه‌ها بود. **واژه‌های کلیدی:** رفتارهای فرانقشی، گروه‌های آموزشی، مسئولیت‌پذیری اجتماعی، دانشگاه، جامعه.

*نویسنده مسئول

کلانتری، نیلوفر، نیستانی، محمدرضا و نیلی، محمدرضا. (۱۴۰۵). شناسایی و اعتبارسنجی مؤلفه‌های رفتارهای فرانقشی گروه‌های آموزشی در مسئولیت‌پذیری اجتماعی: یک مطالعه آمیخته اکتشافی، پژوهش‌های راهبردی مسائل اجتماعی، ۱۵(۴)، ۷۷-۹۴. <https://doi.org/10.22108/srsp.2026.144899.2104>

مقدمه

امروزه دانشگاه‌ها فراتر از نقش سنتی تولید دانش، به عنوان نهادهای اجتماعی و فرهنگی شناخته می‌شوند که با ایفای کارکردهای چندگانه نقش مهمی در توسعه انسانی، ارتقای فرهنگی، پیشرفت اقتصادی و تقویت تعاملات بین‌المللی ایفا می‌کند. تحولات اخیر، دانشگاه‌ها را به سوی نقش‌آفرینی گسترده‌تر در جامعه هدایت کرده و تأثیر اجتماعی آن‌ها را به دغدغه‌ای نو تبدیل نموده است؛ دغدغه‌ای که شیوه طراحی دانش دانشگاهی را به سمت موضوعاتی مانند شمول، حفاظت از محیط‌زیست، اخلاق و پایداری سوق داده است (De Moraes Abrahão et al., 2024)؛ بنابراین، دانشگاه‌ها تأثیر مستقیمی بر جوامع کنونی و آتی دارد و نقش آن‌ها در ارتقای مسئولیت‌پذیری اجتماعی بیش‌ازپیش برجسته شده است.

دانشگاه‌های قرن بیست‌ویکم باید مؤسسه‌هایی چندوظیفه‌ای باشند و علاوه بر تعهد به پرورش نخبگان و پیشرفت علم به برنامه‌های اجتماعی فوری، رفع نیازهای اقتصادی و اشتغال‌زایی نیز پایبند باشند (Bergan & Damian, 2010). مسئولیت اجتماعی دانشگاه که معمولاً به اختصار ¹USR نامیده می‌شود، اصطلاحی است که در آغاز دهه ۲۰۰۰ ایجاد شد (Sasaki & Horng, 2023) و به عنوان یک رویکرد مدیریتی نوآورانه (Valencia-Arias et al., 2024)، بر تعامل دانشگاه‌ها با جامعه، پاسخ‌گویی به نیازهای اجتماعی و ایجاد ارزش افزوده برای جامعه تأکید دارد. این رویکرد، دانشگاه‌ها را به نهادهایی تبدیل می‌کند که نه تنها در تولید دانش، در تقویت تعهد خود به جامعه و حل چالش‌های اجتماعی و توسعه پایدار نقش محوری ایفا می‌کنند (Larrán & Andrades Peña, 2017). همچنین، در مسئولیت اجتماعی انتظار می‌رود دانشگاه‌ها افرادی را تربیت کنند که دارای آگاهی اجتماعی، اخلاق و تعهد به جامعه باشند (Arbieto Mamani et al., 2023).

به عبارتی، مسئولیت اجتماعی به این معناست که سازمان‌ها نباید خود را مستقل از محیط بیرونی خود بدانند، بلکه باید به گونه‌ای عمل کنند که منافع جامعه در راستای

اهداف آن‌ها قرار گیرد. امروزه همه مدیران از جمله مدیران دانشگاهی باید فعالیت‌هایی انجام دهند که از سوی جامعه پذیرفته شده و منطبق با ارزش‌های آن باشد (مشبکی و خلیلی شجاعی، ۱۳۸۹)؛ بدین ترتیب، دانشگاه‌ها باید با ایفای نقش مؤثر در ایجاد رفاه اجتماعی بر پیامدهایی همچون کاهش آسیب‌های اجتماعی، بهبود زندگی شهروندان، افزایش کیفیت بهداشت عمومی و نهادینه‌شدن تفکر کارآفرینی تأکید داشته باشند و عدم تطبیق دانشگاه‌ها با این مسئولیت‌ها، موفقیت درازمدت آن‌ها را به خطر خواهد انداخت (دولتی و همکاران، ۱۴۰۰).

مطالعات نشان داده است که سرمایه‌گذاری در مسئولیت اجتماعی دانشگاه، استراتژی ارزشمندی برای مؤسسه‌های آموزش عالی است. این رویکرد نه تنها مکمل اهداف آموزشی و پژوهشی است و به الزامات ذی‌نفعان پاسخ می‌دهد، موجب ارتقای جایگاه رقابتی، تضمین عملکرد پایدار و افزایش رضایت دانشجویان و وفاداری فارغ‌التحصیلان می‌شود (Kassar et al., 2023). مطابق نظر گیفر و راتو^۲ (2014) مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه به معنای توانایی دانشگاه برای ارتقای اصول و ارزش‌هایی مانند اخلاق، حکمرانی خوب، محیط‌زیست و مشارکت اجتماعی از طریق فعالیت‌های آموزشی، پژوهشی و خدماتی است.

در این بین گروه‌های آموزشی به عنوان یکی از ارکان اصلی دانشگاه‌ها، نقش کلیدی در تحقق مأموریت‌های دانشگاه و ارتقای مسئولیت اجتماعی آن‌ها ایفا می‌کنند. این گروه‌ها براساس رویکرد مسئولیت اجتماعی، جامعه را در اولویت فعالیت‌های خود قرار داده است و تلاش دارند با نهادینه‌سازی این فرهنگ در میان اعضای هیئت‌علمی، دانشجویان و کارکنان بستر مناسبی برای ایفای این مسئولیت ایجاد کنند (Arbieto Mamani et al., 2023). آن‌ها از طریق طراحی و توسعه برنامه‌های آموزشی مبتنی بر نیازهای جامعه، تربیت نیروی انسانی آگاه به مسئولیت‌های اجتماعی را هدف قرار می‌دهند و با به‌روزرسانی و اصلاح محتوای آموزشی بر موضوعاتی چون عدالت اجتماعی، محیط‌زیست و اخلاق حرفه‌ای تمرکز می‌کنند تا این مفاهیم را

² Giuffrè & Ratto¹ University Social Responsibility

به‌طور ملموس در فرایند یادگیری نهادینه کنند.

عملکرد مؤثر گروه‌های آموزشی به‌طورمستقیم بر کیفیت دانشگاه و ارتقای جایگاه آن در نظام آموزش عالی تأثیر دارد و می‌تواند در بهبود یا تنزل رتبه کیفی دانشگاه نقشی تعیین‌کننده داشته باشد (صفری و همکاران، ۱۴۰۰). همچنین، تعاملات و فرهنگ‌های سازمانی خاص این گروه‌ها بخشی تودرتو، اما متمایز از ساختار کلی دانشگاه را تشکیل می‌دهد که برای درک کامل عملکرد دانشگاه باید به آن توجه ویژه‌ای داشت (Pifer et al., 2019). این گروه‌ها با ایفای نقش مؤثر در پیشبرد پژوهش‌های کاربردی مرتبط با مسائل اجتماعی، از طریق تشویق اعضای هیئت‌علمی و دانشجویان به انجام پروژه‌های تحقیقاتی در حوزه‌هایی همچون تغییرات اقلیمی، کاهش نابرابری‌ها و بهبود کیفیت زندگی گام‌های مهمی در جهت توسعه پایدار و حل چالش‌های اجتماعی برمی‌دارند؛ علاوه‌براین، ایجاد بسترهای همکاری میان گروه‌های آموزشی و تعامل با سازمان‌های غیردانشگاهی فرصت‌هایی برای اجرای پروژه‌های مشترک و ایجاد تأثیرات مثبت اجتماعی فراهم می‌کند. همچنین، این گروه‌ها به‌عنوان حامیان فعالیت‌های فوق‌برنامه با برگزاری کارگاه‌ها، سمینارها و رویدادهای فرهنگی و اجتماعی نقش بسزایی در گسترش آگاهی عمومی و ترویج رفتارهای مسئولانه دارد. تقویت روحیه همکاری و ایجاد فرهنگ سازمانی پویا در میان اعضای گروه‌های آموزشی نیز زمینه‌ساز شکل‌گیری گروه‌های پیشرو و نمونه‌ای می‌شود که می‌تواند در سطح دانشگاه و جامعه به‌عنوان الگو شناخته شود.

در چنین بستری که گروه‌های آموزشی نقش تعیین‌کننده‌ای در کیفیت، پویایی و اثرگذاری دانشگاه ایفا می‌کند، رفتارهای فرانقشی (Extra-Role Behaviors) به‌عنوان یکی از عوامل بنیادین اهمیت دوچندان می‌یابد. این رفتارها می‌تواند پشتوانه‌ای نامرئی، اما قدرتمند برای تمامی فعالیت‌های رسمی گروه‌ها باشد و ظرفیت آن‌ها را در انجام مأموریت‌های آموزشی، پژوهشی و اجتماعی افزایش دهد. درواقع رفتارهای فرانقشی رفتارهایی هستند که به‌صورت داوطلبانه و فراتر از وظایف رسمی انجام می‌شود و نه تنها در پیشبرد اهداف

گروه‌های آموزشی مؤثر بوده، زمینه‌ساز تقویت فرهنگ همکاری و ایجاد ساختارهای حمایتی درون‌گروهی نیز است (Srivastava & Shree, 2019). این رفتارها بخشی از ارزیابی‌های رسمی شغلی محسوب نمی‌شود؛ اما برای شکل‌گیری محیط کاری سالم و کارآمد ضروری است (Srivastava & Dhar, 2015). درواقع، آن‌ها به‌مثابه روان‌کننده‌ای برای «ماشین اجتماعی» سازمان عمل می‌کنند (میرابی و همکاران، ۱۳۸۹) و با تسهیل تعاملات و همکاری‌ها اثربخشی کلی گروه‌ها و دانشگاه را افزایش می‌دهند (Stoner et al., 2011).

اعضای گروه‌های آموزشی از طریق بروز رفتارهای فرانقشی، اقدامی در راستای منافع جمعی انجام می‌دهند که نتیجه آن ارتقای کیفیت خدمات، بهبود کارایی و تقویت جایگاه دانشگاه است. تعهد و فداکاری داوطلبانه آنان که فراتر از وظایف روزمره شکل می‌گیرد، به رشد فردی اعضا کمک می‌کند و نیز اثر مستقیم بر موفقیت و اعتبار دانشگاه دارد (Idrus et al., 2019). در محیط دانشگاهی، مصادیق رفتارهای فرانقشی بسیار گسترده است. یکی از مهم‌ترین جلوه‌های آن‌ها، مشارکت فعال در حوزه مسئولیت‌پذیری اجتماعی است؛ حوزه‌ای که با اقداماتی در جهت رفع چالش‌های اجتماعی، ترویج ارزش‌های اخلاقی و توسعه آگاهی عمومی پیوند خورده است. اتخاذ چنین رویکردی می‌تواند گروه‌های آموزشی را به الگوهای برتر تبدیل کند؛ الگوهایی که در زمینه‌هایی همچون مدیریت تغییر، پژوهش و آموزش، ارتباطات مؤثر، ارزش‌های مشترک، رهبری کارآمد، فرهنگ سازمانی پویا، نظام پاداش و توسعه منابع انسانی از دیگر گروه‌ها متمایز می‌شود و زمینه رشد و تعالی سطوح دیگر دانشگاه را فراهم می‌کند (Kok & McDonald, 2017). این‌گونه رویکردها علاوه‌بر ارتقای جایگاه دانشگاه در سطح ملی و بین‌المللی، زمینه را برای بروز و گسترش فعالیت‌هایی فراهم می‌کند که پیامدهای اجتماعی گسترده‌تری به همراه دارد و تأثیر آن‌ها فراتر از محیط دانشگاه قابل‌مشاهده است.

در این راستا تحقیقات احمد و همکاران^۱ (2020) نشان داده است که انجام کارهای خیرخواهانه توسط دانشگاه‌ها به

¹ Ahmad et al.

نفع خود دانشگاه نیز خواهد بود؛ زیرا ضمن اینکه می‌تواند به بهبود عملکرد داخلی دانشگاه منجر شود، کارمندان را راضی‌تر و متعهدتر می‌کند و با افزایش اعتماد، تعهد و رفتار شهروندی کارمندان، دانشگاه‌ها می‌توانند محیط کاری بهتر، بهره‌وری بیشتر و شهرت بهتری داشته باشند. درواقع، هنگامی که گروه‌های آموزشی فراتر از وظایف معمول خود عمل کرده و در پروژه‌های خدمات اجتماعی، رویدادهای جمع‌آوری کمک مالی و برنامه‌های توسعه مشارکت می‌کند، نه تنها تصویر برند دانشگاه را ارتقا می‌دهد (Isnawati Osman et al., 2019)، با نشان دادن تعهد به مسائل اجتماعی گسترده‌تر، توجه مثبت و تحسین ذی‌نفعان خارج از حوزه دانشگاهی را جلب می‌کند. این گروه‌ها از طریق چنین فعلیتهایی نقش خود را به عنوان شهروندان مسئول ایفا می‌کنند؛ در ساخت جامعه‌ای فراگیرتر و عادلانه‌تر مشارکت می‌ورزند و درنهایت به تقویت احساس مسئولیت جمعی و مشارکت اجتماعی در دانشگاه کمک می‌کنند. پژوهش‌های مختلف، مؤلفه‌های مسئولیت اجتماعی دانشگاه را در ابعاد مختلف به تصویر می‌کشد. صالحی و منوری فرد (۱۴۰۱) مسئولیت اجتماعی دانشگاه را در ۹ بُعد شامل مسئولیت در قبال دانشجویان، کارکنان و اعضای هیئت علمی، مسئولیت اقتصادی، مسئولیت در قبال دانشگاه‌های همکار (همکاری بین دانشگاهی)، در قبال دانشجویان جامعه بیرونی، محیط زیست، آموزش باکیفیت، توسعه فرهنگی و رهبری (مدیریت) دانشگاه طبقه‌بندی کردند. علی محمدلو و همکاران (۱۳۹۳) با مطالعه جامع ادبیات، شاخص‌های مسئولیت اجتماعی را در پنج حوزه مسئولیت آموزش و پژوهش، مسئولیت قانونی، اخلاقی، زیست محیطی، نوع دوستی طبقه‌بندی کردند و ۱۸ معیار برای آنها شناسایی کردند و در پژوهشی دیگر حبیبی و همکاران (۱۳۹۵) مؤلفه‌های مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه‌ها را در پنج بُعد اساسی ابعاد بشردوستانه، اقتصادی، قانونی، اخلاقی و فناوری دسته‌بندی کردند.

تیلاک^۱ (2022) معتقد است درحالی که مسئولیت اجتماعی

همواره یکی از وظایف اصلی دانشگاه‌ها بوده، تاکنون به اندازه کافی به آن پرداخته نشده است و بیشتر در سایه تمرکز بر آموزش و پژوهش قرار گرفته و باید جامعه دانشگاهی و جامعه در کل، به نقش حیاتی آموزش عالی در پیشرفت اجتماعی واقف باشند و از آن حمایت کنند. وی همچنین بر لزوم ارزیابی عملکرد دانشگاه‌ها و دانشجویان براساس معیارهای مسئولیت اجتماعی تأکید می‌کند. این بدان معناست که در کنار سنجش دانش و مهارت‌های تخصصی باید به فعالیت‌های اجتماعی و مشارکت دانشجویان نیز توجه شود. بررسی ادبیات پژوهش نیز نشان می‌دهد که تحقیقات صورت گرفته عمدتاً در حوزه مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه‌ها بیشتر به رفتارهای شهروندی سازمانی متمرکز شده است و حوزه تحلیل مؤلفه‌ها و نشانگان رفتارهای فرافانسی در زمینه مسئولیت‌پذیری اجتماعی به‌ویژه در سطح گروه‌های آموزشی دانشگاه‌ها نسبتاً جدید است و به‌طور گسترده به آن پرداخته نشده است.

بنابراین، باوجود توجه به مسئولیت اجتماعی در دانشگاه‌ها، تاکنون کمتر به مؤلفه‌ها و نشانگان رفتارهای فرافانسی گروه‌های آموزشی در حوزه مسئولیت‌پذیری اجتماعی توجه شده است. درواقع، باوجود اینکه دانشگاهیان به اهمیت مسئولیت اجتماعی خود واقف هستند و آن را در گفتار خود مطرح می‌کنند، آن‌چنان که باید این باور به عمل تبدیل نشده و تغییرات اساسی در دانشگاه ایجاد نکرده است. تیلاک (2022) نیز در پژوهش خود، دانشگاه‌ها را به بازنگری در مأموریت خود و گسترش دایره مسئولیت‌های اجتماعی فرا می‌خواند. او معتقد است که دانشگاه‌ها باید به‌عنوان موتور محرک توسعه پایدار عمل کرده و در حل چالش‌های اجتماعی نقش فعالی ایفا کنند. برای رسیدن به این هدف، دانشگاه‌ها نیازمند یک تغییر اساسی در دیدگاه خود و رسیدن به تعریفی مشترک و جامع از مسئولیت اجتماعی دانشگاه هستند (Cuba Sancho et al., 2023)؛ بنابراین، این پژوهش با هدف واکاوی عمیق این موضوع به دنبال شناسایی مؤلفه‌های مختلف رفتارهای

¹ Tilak

به صورت عمیق و همه‌جانبه بررسی شود.

بخش کیفی

در این پژوهش، به منظور جمع‌آوری داده‌های کیفی از خبرگانی که درک عمیقی از ساختار، مأموریت و نقش‌های گروه‌های آموزشی در دانشگاه‌ها داشتند، از روش نمونه‌گیری هدفمند استفاده شد. نمونه‌نهایی شامل ۱۵ نفر از اعضای هیئت‌علمی و مدیران گروه‌های آموزشی در رشته‌های علوم انسانی، علوم تربیتی و علوم اجتماعی بود که دارای سوابق پژوهشی و اجرایی مرتبط با موضوع پژوهش بودند. انتخاب این رشته‌ها براساس ارتباط مستقیم آن‌ها با مفاهیم مسئولیت‌پذیری اجتماعی، رفتارهای فرانقشی، و تعاملات آموزشی و تربیتی در بستر دانشگاهی صورت گرفت؛ از این رو، انتخاب رشته‌ها به صورت هدفمند و باتوجه به تناسب تخصصی با موضوع پژوهش انجام شد و باتوجه به اصل اشباع نظری، تعداد ۱۵ نفر برای دستیابی به عمق لازم در داده‌ها کافی تشخیص داده شد. جدول (۱) توزیع فراوانی نمونه را در بخش کیفی نشان می‌دهد:

جدول ۱- توزیع فراوانی نمونه بخش کیفی

Table 1- Frequency distribution of the qualitative sample

کد	جنسیت	مدرک تحصیلی	تخصص	دانشگاه
۱	مرد	دکتری	برنامه‌ریزی آموزشی	اصفهان
۲	مرد	دکتری	مدیریت بازرگانی	اصفهان
۳	مرد	فوق لیسانس	علوم تربیتی	اصفهان
۴	مرد	دکتری	مدیریت بازرگانی (مدیریت منابع انسانی و رفتار سازمانی)	اصفهان
۵	مرد	دکتری	علوم اجتماعی	اصفهان
۶	مرد	دکتری	مدیریت آموزشی	اصفهان
۷	مرد	دکتری	مدیریت آموزشی	اصفهان
۸	مرد	دکتری	روانشناسی	اصفهان
۹	مرد	دکتری	فلسفه تعلیم و تربیت	بجنورد
۱۰	مرد	دکتری	آموزش عالی	حکیم سبزواری
۱۱	مرد	دکتری	طراحی شهری	اصفهان
۱۲	زن	دکتری	مدیریت آموزش عالی	تهران
۱۳	مرد	دکتری	مدیریت آموزشی (آموزش و توسعه منابع انسانی)	گیلان
۱۴	مرد	دکتری	برنامه‌ریزی درسی	بیرجند
۱۵	مرد	دکتری	مطالعات برنامه درسی	اصفهان

فرانقشی گروه‌های آموزشی در راستای تحقق مسئولیت‌پذیری اجتماعی است که می‌تواند به دانشگاه‌ها در توسعه این رفتارها کمک کند و در تدوین سیاست‌های حمایتی از رفتارهای فرانقشی گروه‌های آموزشی مؤثر باشد. درواقع پژوهش حاضر به دنبال پاسخ‌گویی به سؤالات زیر است:

رفتارهای فرانقشی گروه‌های آموزشی درخصوص مسئولیت‌پذیری اجتماعی شامل چه مؤلفه‌ها و نشانگان است؟

اعتبار رفتارهای فرانقشی گروه‌های آموزشی درخصوص مسئولیت‌پذیری اجتماعی از نظر متخصصان تا چه حد است؟

روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش با روش آمیخته - اکتشافی متوالی (کیفی-کمی) و با هدف کاربردی انجام شد تا مؤلفه‌ها و نشانگان رفتارهای فرانقشی گروه‌های آموزشی در حوزه مسئولیت‌پذیری اجتماعی به طور دقیق و جامع شناسایی شود. با بهره‌گیری از این رویکرد، تلاش شد تا دیدگاه متخصصان و خبرگان حوزه آموزش درباره رفتارهای موردانتظار از گروه‌های آموزشی

مفاهیم مشترک در قالب مضامین پایه (نشانگان) دسته‌بندی شد. سپس با بازبینی و تعمیم مضامین، نظام مقوله‌بندی پژوهش شامل مضامین سازمان‌دهنده (مؤلفه‌ها) و مضامین فراگیر (ابعاد) تدوین شد و در نهایت، به‌منظور کسب نظرات کارشناسی، توسط اساتید راهنما بررسی و اصلاحات لازم اعمال شد.

برای اطمینان از قابلیت اعتماد ابزار نیز، از سه معیار کلیدی قابلیت اعتبار^۱، تأییدپذیری^۲ و انتقال^۳ به‌صورت جدول (۲) استفاده شد.

در پژوهش حاضر، در بخش کیفی با بهره‌گیری از مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته و پرسش‌های مکمل تطبیقی با پاسخ‌های مصاحبه‌شوندگان مؤلفه‌های رفتارهای فراتر از موردانتظار از گروه‌های آموزشی درخصوص مسئولیت‌پذیری اجتماعی شناسایی شد. مصاحبه‌ها با مشارکت خبرگان حوزه، به‌صورت حضوری و آنلاین در بازه زمانی ۳۰ تا ۶۰ دقیقه برگزار شد و برای تحلیل عمیق داده‌های حاصل از مصاحبه‌ها از روش تحلیل مضمون به شیوه اترید - استرلینگ استفاده شد. به این صورت که پس از مکتوب‌کردن دقیق مصاحبه‌ها و بررسی چندباره آن‌ها، کدهای اولیه استخراج و براساس

جدول ۲- معیارها و فرایند بررسی قابلیت اعتماد ابزار در بخش کیفی

Table 2- Criteria and process for assessing the reliability of the instrument in the qualitative section

معیار	فرایند
قابلیت اعتبار	○ مطالعه مکرر، مقایسه داده‌ها و خلاصه‌سازی و دسته‌بندی اطلاعات بدون اعمال تغییرات در داده‌ها
	○ بازبینی توسط اساتید راهنما (بررسی و تأیید رونوشت‌ها و مضامین استخراج‌شده از متن مصاحبه‌ها)
	○ شفاف‌سازی جملات یا موارد مبهم در متن پیاده‌شده مصاحبه از طریق تماس تلفنی یا ارسال ایمیل به مصاحبه‌شوندگان
تأییدپذیری	○ مستندسازی و تشریح تمام مراحل پژوهش اعم از جمع‌آوری داده‌ها، تحلیل و شکل‌گیری مضامین به‌منظور فراهم‌کردن امکان ممیزی پژوهش توسط مخاطبین و خوانندگان
	○ ارائه توصیف مبسوط و روشن از بستر و زمینه پژوهش به‌منظور قضاوت‌کردن خواننده درباره قابلیت کاربرد یافته‌ها در موقعیت‌های دیگر

بخش کمی

جامعه آماری این بخش شامل مدیران گروه‌های آموزشی و متخصصان باسابقه بود که از میان اعضای هیئت‌علمی دانشگاه‌ها، پژوهشگران حوزه آموزش و مدیران اجرایی دارای تجربه در طراحی برنامه‌های آموزشی انتخاب شدند. معیار

اصلی انتخاب، داشتن سابقه پژوهش در زمینه مسئولیت‌پذیری اجتماعی و آموزش دانشگاهی بود و برای بررسی میزان توافق نظری و کاربردی مؤلفه‌های استخراج‌شده از روش نمونه‌گیری هدفمند از نوع موارد مطلوب استفاده شد. به این ترتیب، مدیران گروه و متخصصان به‌صورت هدفمند شناسایی و

³ Transferability

¹ Credibility

² Dependability

انتخاب شدند. پرسشنامه اعتبارسنجی، که به صورت محقق ساخته با سؤالات بسته و مقیاس پنج درجه‌ای لیکرت (خیلی زیاد، زیاد، متوسط، کم، خیلی کم) طراحی شد و ضریب آلفای کرونباخ آن ۰/۹۲ (محاسبه شده با نرم افزار SPSS نسخه ۲۷) بود، در اختیار ۱۵ نفر از این افراد قرار گرفت. از آنان خواسته شد میزان موافقت خود با هر مؤلفه را اعلام کنند و بدین ترتیب داده‌های لازم جمع‌آوری شد. همچنین به منظور تقویت اعتبار محتوایی مؤلفه‌ها از شاخص نسبت روایی محتوایی (CVR) لاوشه استفاده شد.

یافته‌های تحقیق

بخش کیفی

سؤال اول: رفتارهای فرانقشی گروه‌های آموزشی در خصوص مسئولیت‌پذیری اجتماعی شامل چه مؤلفه‌ها و نشانگانی است؟ جدول (۳) مؤلفه‌ها و نشانگان رفتارهای فرانقشی گروه‌های آموزشی را در خصوص مسئولیت‌پذیری اجتماعی از دیدگاه مصاحبه‌شوندگان نشان می‌دهد.

جدول ۳- مؤلفه‌ها و نشانگان رفتارهای فرانقشی گروه‌های آموزشی در خصوص مسئولیت‌پذیری اجتماعی

Table 3- Components and indicators of extra-role behaviors of academic departments regarding social responsibility

ردیف	مضمین سازمان‌دهنده (مؤلفه‌ها)	مضامین پایه (نشانگان)	ردیف	ردیف
۱	تلاش برای شناساندن مؤثر گروه به جامعه و متقاضیان دریافت خدمات آموزشی، پژوهشی، آزمایشگاهی و مشاوره‌ای	ایجاد وبسایت و صفحات اجتماعی برای معرفی فعالیت‌های گروه همکاری با رسانه‌های محلی و ملی برای انتشار اخبار و گزارش‌های مرتبط با فعالیت‌های گروه برگزاری جلسات و نشست‌های اطلاع‌رسانی برای عموم مردم و دادن خوراک فکری به جامعه	۶	۴۰
۲	داشتن نگاه فراکنشی به مسائل جامعه و تشخیص پیشاپیش نیازهای جامعه	مطالعه و تحلیل مستمر روندهای اجتماعی و بررسی چالش‌های پیش روی جامعه تدوین برنامه‌های راهبردی برای ایجاد تحولات اجتماعی مثبت و پاسخ‌گویی به نیازهای آینده جامعه	۵	۳۳/۳۳
۳	تلاش برای رفع نیازهای جامعه محلی، منطقه‌ای، ملی و بین‌المللی	تشکیل کارگروه اجتماعی و ایجاد ارتباطات مستمر با نخبگان و سازمان‌ها برای دریافت نظرات و پیشنهادات همکاری با سازمان‌ها برای حل مشکلات جامعه ایجاد حس مسئولیت در برابر محیط‌زیست و تلاش برای رفع مشکلات موجود همکاری با سازمان‌های بین‌المللی برای اجرای پروژه‌های مشترک تطبیق سرفصل‌های دروس با نیازهای جامعه و بازار کار	۵	۱۰۰
۴	جهت‌دهی آموزش در راستای اهداف جامعه	ایجاد ارتباط بین پروژه‌های دانشجویی و مسائل واقعی جامعه برگزاری کارگاه‌ها و دوره‌های آموزشی تخصصی با تمرکز بر حل مشکلات اجتماعی همکاری با سازمان‌های دولتی و غیردولتی برای اجرای پروژه‌های مشترک	۱	۶۶/۶۶
۵	تلاش گروه برای تشکیل گروه‌های غیررسمی با نظارت دانشگاه با هدف خیر عام	همکاری با سازمان‌های مردم‌نهاد برای اجرای پروژه‌های اجتماعی برگزاری رویدادهای فرهنگی و هنری با هدف ارتقای سطح آگاهی جامعه	۴	۲۶/۶۶

توجه گروه‌های آموزشی به در نظر گرفتن مسئولیت اجتماعی

به‌طور خلاصه بیانات تمام مصاحبه‌شوندگان نشان از لزوم

برقرار کنند. این ابزارها امکان تولید محتوای آموزشی، اطلاع‌رسانی عمومی و پاسخ‌گویی به نیازهای جامعه را فراهم می‌کند. نمونه‌ای از این رویکرد در گفته‌های مصاحبه‌شونده شماره ۸ مشهود است:

«در رشته‌های روان‌شناسی ما معمولاً مرکز مشاوره راه‌اندازی می‌کنیم و به شهر کمک می‌کنیم یا مثلاً تابلو می‌زنیم که متخصص کودک هستیم و بیرون از دانشگاه داریم کار می‌کنیم و به دیگران خیلی کمک می‌کنیم. این‌طوری ضمن خدمت به جامعه، مردم را با خدمات و تخصص خود آشنا می‌کنیم.»

وی همچنین بیان داشت: «من یک دهه است که به صداوسیما می‌روم و از تخصص‌ام با شرکت در برنامه‌های زنده یا برنامه‌هایی که از قبل ضبط می‌شوند، در جهت اطلاع‌رسانی به مردم استفاده می‌کنم.»

مصاحبه‌شونده شماره ۱۲ نیز این‌گونه بیان داشت:

«زمانه دارد به زمانه‌ای می‌رود و نسل‌های دانشگاهی دارند به جایی می‌روند که دانشگاه در برابر جامعه بسیار بسیار بسیار مسئول است. اولین مسئولیتش چیست؟ آگاه‌سازی و دادن خوراک فکری به جامعه؛ یعنی که اساتید گروه آموزشی کاملاً باید مسئولیت مدنی خودشان را درست انجام بدهند. ما همه‌مان، یک‌به‌یکمان در برابر جامعه مسئولیم. باید صحبت بشود؛ سخنرانی بشود؛ خوراک فکری داده بشود. همه‌چیز لازم نیست در قالب سخنرانی بیاد. یک استاد دانشگاه باید در جامعه حضور داشته باشد؛ مانند مردم عادی زندگی کند و کار کند؛ دلش واقعاً برای جامعه بسوزد و قلبش برای مردم بتپد. هنگامی که احساس کند می‌تواند در جایی کاری انجام دهد، باید آن را به انجام برساند.»

بنابراین، شناساندن گروه آموزشی به جامعه بخشی از مسئولیت مدنی دانشگاه است. این مسئولیت شامل آگاه‌سازی، تولید خوراک فکری و مشارکت فعال در مسائل اجتماعی است. اعضای هیئت‌علمی باید خود را نه تنها به عنوان متخصصان علمی، به عنوان کنشگران اجتماعی نیز معرفی کنند و درکل می‌توان گفت معرفی مؤثر گروه آموزشی به جامعه فرایندی چندلایه است که شامل استفاده از رسانه‌ها، ارتباط مستقیم با مردم و پذیرش مسئولیت اجتماعی می‌شود. این فرایند نه تنها موجب افزایش اعتماد عمومی و تعامل دوسویه

در بحث آموزش و نیز در بحث ارائه خدمات به جامعه دارد که در ادامه به بخشی از نظرات مصاحبه‌شوندگان در این زمینه اشاره می‌شود:

ارتباط با جامعه

تلاش برای شناساندن مؤثر گروه به جامعه و متقاضیان دریافت خدمات آموزشی، پژوهشی، آزمایشگاهی و مشاوره‌ای:

شناساندن گروه آموزشی به جامعه، رفتاری فرانقشی و راهبردی است که به دانشگاه امکان می‌دهد فراتر از نقش‌های سنتی آموزشی و پژوهشی در عرصه اجتماعی نیز کنشگری کند. این معرفی از طریق رسانه‌ها، فضای مجازی و ارتباط مستقیم با مردم انجام می‌شود و علاوه بر آگاهی‌بخشی عمومی به اعتمادسازی، جذب متقاضیان خدمات و تقویت تعامل دوسویه میان دانشگاه و جامعه منجر می‌شود. در این زمینه، مصاحبه‌شونده شماره ۱۴ بر ضرورت پیوند تئوری و عمل تأکید کرد و اظهار داشت:

«همیشه انتظار این بوده که ارتباطی بین تئوری و عمل وجود داشته باشد و این‌طور نباشد که از بیرون همه احساس کنند اعضای هیئت‌علمی و دانشگاه‌ها دارند حرف‌های ایدئالی می‌زنند و هیچ ارتباطی با میدان ندارند و روی هوا حرف می‌زنند.»

وی حضور اجتماعی گروه‌های آموزشی و تماس مداوم آن‌ها را با جامعه برای شناساندن خود به گروه‌های هدف، دریافت و ارائه خدمات ضروری دانست و معتقد بود این امر نقش دانشگاه را در زندگی روزمره مردم ملموس‌تر کرده و اعتماد عمومی را تقویت می‌کند.

مصاحبه‌شوندگان ۸ و ۱۱ نیز فعالیت‌های گروه‌های آموزشی را برای شناساندن مؤثر گروه به جامعه و کمک به آن، یکی از رفتارهای فرانقشی می‌دانند. در این میان رسانه‌های جمعی (تلویزیون، رادیو و مطبوعات) و فضای مجازی (شبکه‌های اجتماعی، وبسایت‌ها و پادکست‌ها) بسترهایی است که اعضای گروه آموزشی می‌توانند از طریق آن‌ها تخصص خود را معرفی و با مخاطبان گسترده‌تری ارتباط

می‌شود، جایگاه دانشگاه را به عنوان نهاد اجتماعی فعال و پاسخ‌گو نیز تثبیت می‌کند.

داشتن نگاه فراکنشی به مسائل جامعه و تشخیص پیشاپیش نیازهای جامعه

نگاه فراکنشی به معنای پیش‌بینی روندهای آینده و برنامه‌ریزی راهبردی برای مواجهه با آنهاست، نه صرفاً واکنش به مسائل موجود. گروه‌های آموزشی با تحلیل مستمر تحولات اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و علمی می‌توانند نقش مؤثری در هدایت جامعه به سوی توسعه پایدار و تحول آگاهانه ایفا کنند. این نگاه، دانشگاه را از نهادی منفعل به کنشگر فعال اجتماعی تبدیل می‌کند. مصاحبه‌شونده شماره ۱۵ ضمن تأکید بر نقش دانشگاه در طراحی تحولات اجتماعی با نگاه بلندمدت به صراحت تفاوت نگاه واکنشی و فراکنشی را توضیح می‌دهد:

«یکی از کارکردهای اصلی گروه‌های آموزشی (یا به تعبیری دانشگاه‌ها) کمک به ایجاد تحولات اجتماعی است. وقتی از تحول صحبت می‌کنم، منظورم نگاه فراکنشی به مسائل جامعه است، نه نگاه واکنشی. نگاه واکنشی یعنی اینکه هر بار با یک مسئله روبه‌رو می‌شویم (مثلاً مشکلی در حوزه اقتصاد یا جامعه‌شناسی)، آن را حل می‌کنیم و منتظر مسئله بعدی می‌مانیم؛ اما نگاه فراکنشی یعنی پیش‌بینی کنیم که پنج سال، ده سال یا پانزده سال آینده چه وضعیتی خواهیم داشت؛ میزان بیکاری چقدر خواهد بود؟ نیاز به مسکن چه تغییری می‌کند؟ فرهنگ جامعه چگونه تحول می‌یابد؟ بافت دانشجویی چه تغییراتی خواهد کرد؟ و غیره. به همین دلیل، در قبال جامعه هم باید جایی فرهنگ و باورها و هنجارهای موجود را محترم بشماریم و منتقل کنیم و هم در جایی دیگر دست‌اندرکار ایجاد تغییر و تحول باشیم. تحولات سطوح مختلفی دارند؛ گاهی سطحی‌ترند و گاهی عمیق‌تر؛ اما در هر سطحی، نگاه ما باید فراکنشی باشد، نه صرفاً واکنشی.»

این دیدگاه نشان می‌دهد که گروه‌های آموزشی باید با تحلیل روندهای اجتماعی، برنامه‌هایی تدوین کنند که پاسخ‌گوی نیازهای آینده جامعه باشد، نه فقط مسائل روزمره. مصاحبه‌شوندگان شماره‌های ۱۱، ۱۲، ۱۴ و ۵ نیز به نوعی بر تحلیل مستمر روندهای اجتماعی و بررسی چالش‌های پیش

روی جامعه در حوزه‌های مختلف تأکید کردند. مصاحبه‌شونده شماره ۱۱ به ایجاد تحرک اجتماعی، مصاحبه‌شونده شماره ۱۲ به انجام درست مسئولیت مدنی در برابر جامعه، تشکیل کارگروه‌های اجتماعی و ارتباط حوزه‌های مختلف علوم انسانی، علوم فنی، پایه و پزشکی با یکدیگر، مصاحبه‌شونده شماره ۱۴ به ارثه حرف‌ها و محتواهای جدید در زمینه‌های مختلف تخصصی و مصاحبه‌شونده شماره ۵ به افزایش خردورزی و عقلانیت جامعه اشاره کردند. این تعاملات بین‌رشته‌ای و ارتباط با نخبگان و سازمان‌ها بستری برای دریافت بازخورد، پیشنهادات و هم‌افزایی در مسیر برنامه‌ریزی فراکنشی فراهم می‌کند.

بنابراین، گروه‌های آموزشی باید از موضع واکنشی خارج شود و با نگاهی آینده‌نگر، در مسیر هدایت و تحول جامعه نقش‌آفرینی کند. چنین نگاهی، دانشگاه را به نهادی پیشرو در توسعه اجتماعی تبدیل می‌کند.

تلاش برای رفع نیازهای جامعه محلی، منطقه‌ای، ملی و بین‌المللی

این مؤلفه نشان‌دهنده گستره مسئولیت اجتماعی گروه‌های آموزشی در پاسخ‌گویی به مسائل و نیازهای واقعی جامعه است. مصاحبه‌شوندگان تأکید داشتند که گروه‌های آموزشی باید فراتر از نقش‌های رسمی خود، در حل چالش‌های اجتماعی، فرهنگی، زیست‌محیطی، اقتصادی و تربیتی مشارکت کنند. این مشارکت می‌تواند در قالب همکاری با سازمان‌های دولتی، غیردولتی، مردم‌نهاد و بین‌المللی، اجرای پروژه‌های مشترک، ارائه خدمات تخصصی و حتی مشارکت در امور خیریه باشد. چنین رفتارهایی از منظر آنان، رفتارهای فرانقشی محسوب می‌شود که به ارتقای نقش دانشگاه در توسعه پایدار کمک می‌کند.

تمام مصاحبه‌شوندگان بر تلاش برای رفع نیازهای جامعه محلی، منطقه‌ای، ملی و بین‌المللی به عنوان یکی از رفتارهای فرانقش مهم گروه‌های آموزشی اشاره کردند. به گونه‌ای که مصاحبه‌شونده شماره ۱۳ معتقد است: «طبعاً همه چالش‌های

مربوط به آموزش، پرورش، تربیت و فناوری در نظام اجتماعی در حیطه مسئولیت و پاسخ‌گویی گروه‌های آموزشی است» و مصاحبه‌شونده شماره ۱۵ در تکمیل آن به‌صراحت به نقش گروه‌های آموزشی در شناسایی مشکلات اجتماعی و تعامل با نهادهای مرتبط اشاره می‌کند و می‌گوید:

«ممکن است احساس کم‌بخشی از جامعه با مشکلی روبه‌رو است که گروه ما توانایی حل آن را دارد. در این صورت، اگر از برخی افراد برجسته یا صاحب‌نظران آن حوزه، از آن جمعیت یا گروه دعوت کنیم تا در جلسه‌ای با گروه ما شرکت کنند و به آن‌ها مشاوره بدهیم، درواقع رفتاری فراتر از انجام داده‌ایم. اگر این کار را انجام ندهیم، شاید کسی به من نگوید که کوتاهی کردی یا بگوید بهتر بود تعامل اجتماعی داشته باشی؛ اما وقتی این کار را انجام می‌دهم، این رفتار واقعاً فراتر از آن است.»

این دیدگاه نشان می‌دهد که همکاری با سازمان‌ها و نهادهای تخصصی، بستری برای ایفای نقش اجتماعی دانشگاه است. تعدادی از مصاحبه‌شوندگان نیز در راستای تکمیل این مسئله به مثال‌هایی از حوزه‌هایی ارائه کردند که گروه‌های آموزشی باید در آن‌ها فعال باشد؛ برای مثال مصاحبه‌شونده شماره ۱۱ به مسائل زیست‌محیطی، اجتماعی، فرهنگی و هویتی، مصاحبه‌شونده شماره ۱۴ به پاسخ‌گویی به رسالت‌ها، نیازها و مطالبات اجتماعی که دامنه آن را شامل مسائل فناوری، اقتصادی، تغییر الگوهایی مثل تغییر الگوی مصرف آب، انرژی، برق و گاز می‌داند و مصاحبه‌شونده شماره ۴ به رفع معضلات اجتماعی، سازمانی و صنعتی با آموزش‌ها و پژوهش‌های کاربردی اشاره کرد. مصاحبه‌شونده شماره ۳ نیز بدین شکل این مسئله را تأیید کرد:

«آیا درمورد بچه‌های خیابان، ما مسئولیت نداریم؟ درمورد بازماندگان از تحصیل ما مسئولیت نداریم؟ در قبال تیزهوشانمان مسئولیت نداریم؟ در قبال هدایت تحصیلی بچه‌های نخبه و کاریمان مسئولیت نداریم؟ درمورد این محیط‌زیست آلوده که هر روز مردم تنفس می‌کنند، مسئولیت نداریم؟ داریم. کجا باید این‌ها را جواب دهیم؟ در قبال روال روبه‌تزايد شکستن نظام خانوادگی و اینکه از هر دو تا سه تا ازدواج یکیش داره به طلاق می‌رسه، ما مسئولیت اجتماعی

نداریم؟ کو؟... این‌ها فراتر از آن است.»

بنابراین، بیانات مصاحبه‌شونده شماره ۷ که می‌گوید: «یک فرد حرفه‌ای و استاد حرفه‌ای در قبال جامعه خود مسئول است. من که استاد مکانیک هستم، من و گروه دانشگاه اصفهان یا صنعتی اصفهان وظیفه داریم این را بگوییم؛ حتی اگر این کار جزو نقش‌های رسمی من باشد یا نباشد»، می‌تواند تأییدی باشد بر نظر سایر مصاحبه‌شوندگان ازجمله مصاحبه‌شونده شماره ۱ که معتقد است فعالیت‌های فراتر از تلاش و تفکر گروه در جهت حل نیازهای جامعه محلی، منطقه‌ای و ملی و حتی بین‌المللی باشد.

جهت‌گیری اجتماعی و تحول‌گرایی

جهت‌دهی آموزش در راستای اهداف جامعه

آموزش دانشگاهی باید با نیازهای جامعه هم‌راستا باشد. این هم‌راستایی عمدتاً از طریق اصلاح سرفصل‌ها، طراحی پروژه‌های کاربردی و همکاری با نهادهای اجرایی محقق می‌شود در این زمینه، مصاحبه‌شونده شماره ۷ بر مسئولیت دوگانه مدرسان دانشگاه تأکید کرد و گفت:

«مدرس دانشگاه نه تنها در چارچوب شرح شغل و وظایف رسمی خود به دانشگاه پاسخ‌گو است، بلکه در قبال ارزش‌های جامعه نیز مسئولیت دارد. او می‌تواند از نفوذی که دارد استفاده کند تا فراگیران را با ارزش‌های جامعه آشنا سازد. این وظیفه بدون تردید سنگین‌تر از وظایف روزمره است و بر عهده همه مدرسان نظام آموزشی قرار دارد.»

وی در ادامه به اهمیت قدرت جذب‌کنندگی اساتید برای تقویت نقش هدایت‌گری اشاره کرد و افزود:

«اساتید باید هم‌زمان نقش تدریس و داوری خود را ایفا کنند و درعین حال آنچه را در جامعه در جریان است، تبیین نمایند؛ یعنی ارزش‌هایی را که حاکمیت به آن پایبند است، برای دانشجویان روشن سازند.»

این دیدگاه نشان می‌دهد که اساتید دانشگاه باید فراتر از انتقال دانش تخصصی، نقش هدایت‌گر و ارزش‌گذار اجتماعی را نیز ایفا کنند.

مصاحبه‌شوندگان شماره‌های ۹ و ۱۱ نیز از منظر مشابه با این دیدگاه به مبحث نگرین و معتقدند هر کدام از اعضای

نکته دیگری که مصاحبه‌شونده شماره ۱۲ به آن اشاره کرد، مشارکت گروه در کارهای خیر است. ایشان معتقد است: «گروه‌ها وارد مسائل حل مشکل می‌شوند؛ نذر می‌کنند؛ در خیریه‌ها فعالیت می‌کنند. این‌ها همه کارهایی است که وقتی از سطح فردی خارج شود و به سطح کلان و گروهی برسد، تأثیر بسیار بیشتری خواهد داشت. جیب من یکی درمقابل جیب ما صد نفر، طبیعتاً تأثیرش خیلی بیشتر است. حالا این فعالیت‌ها می‌تواند در زمینه تهیه تجهیزات باشد، کمک به ازدواج جوانان، آزادی زندانیان یا هر نوع اقدام خیریه دیگری که گروه می‌تواند انجام دهد.»

مصاحبه‌شونده شماره ۱۰ نیز به عرضه خدمات تخصصی و بحث‌های فرهنگی و هنری در جهت کمک به جامعه به عنوان یکی از رفتارهای فرانش اشاره کرد.

بنابراین، از گروه‌های آموزشی انتظار می‌رود با در اختیار گذاشتن امکانات فنی و تخصصی لازم، از این گروه‌های غیررسمی که با هدف خیر عام تشکیل شده است، حمایت کنند و به توسعه فعالیت‌های اجتماعی و خیرخواهانه در دانشگاه و جامعه استفاده‌کننده از خدمات دانشگاه کمک کنند.

بخش کمی

سؤال دوم: میزان پذیرش مؤلفه‌های رفتارهای فرانشی گروه‌های آموزشی درخصوص مسئولیت‌پذیری اجتماعی، از نظر متخصصان چگونه است؟

در راستای پاسخ‌گویی به سؤال دوم پژوهش، پس از تأیید اولیه مؤلفه‌های استخراج‌شده توسط دو نفر از اساتید متخصص در این حوزه، تعداد ۱۵ نفر از مدیران گروه‌های آموزشی و صاحب‌نظران باتجربه در زمینه رفتارهای آموزشی و سازمانی با روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب و برای همکاری دعوت شدند. به منظور سنجش میزان توافق آنان با مؤلفه‌های پیشنهادی، پرسشنامه‌ای طراحی شده براساس یافته‌های کیفی در اختیار ایشان قرار گرفت. این ابزار شامل گویه‌هایی بود که بر پایه مؤلفه‌های استخراج‌شده تدوین و با مقیاس پنج‌گزینه‌ای لیکرت تنظیم شده بود تا میزان موافقت پاسخ‌دهندگان را با هر مؤلفه مشخص کند. پس از گردآوری داده‌ها برای تحلیل نتایج

گروه‌های آموزشی باید با توجه به تخصصشان به جامعه حساس باشند و این نکته را در آموزش‌ها و پژوهش‌هایشان مدنظر قرار دهند و این مسئله را به عنوان رفتار فرانش گروه معرفی کردند و بر همکاری گروه‌های آموزشی با سازمان‌های دیگر برای اجرای پروژه‌های تحقیقاتی مشترک تأکید کردند.

علاوه بر این، مصاحبه‌شونده شماره ۱۴ به برنامه‌ریزی برای پیوند هرچه بیشتر پایان‌نامه‌ها و رساله‌های تحصیلات تکمیلی با مسائل مورد نیاز جامعه، تدوین برنامه برای توسعه فعالیت‌های آموزشی و پژوهشی و ارتباط با جامعه و صنعت گروه در درازمدت، کوتاه‌مدت و میان‌مدت در سطوح مختلف اشاره کرد. مصاحبه‌شونده شماره ۱۳ نیز با اشاره به اینکه گروه‌های آموزشی می‌توانند با مبنا قرار دادن نظریه‌های یادگیری اجتماعی و یادگیری تجربی به تهیه برنامه‌های فرادرس در ضمیمه کردن آن به برنامه درسی مرتبط با مقطع تحصیلی دانشجویان اقدام کنند، به ارزیابی برنامه‌های درسی و سرفصل‌های هر مقطع با حضور متخصصان مختلف و سپس اصلاح برنامه درسی برای اجرا در دوره‌های بعدی اشاره داشت.

تلاش گروه برای تشکیل گروه‌های غیررسمی با نظارت دانشگاه با هدف خیر عام

گروه‌های آموزشی می‌تواند با تشکیل گروه‌های داوطلبانه و خیریه نقش مؤثری در ارتقای سطح اجتماعی و فرهنگی جامعه ایفا کند. این فعالیت‌ها باید با حمایت دانشگاه و در قالب ساختارهای رسمی‌تر انجام شود. در این زمینه مصاحبه‌شونده شماره ۱۲ نظر خود را این گونه بیان کرد:

«در حوزه مسئولیت اجتماعی دانشگاه، باید کارگروهی ویژه تشکیل شود تا این موضوع از سطح فردی به سطح سازمانی ارتقا یابد و به صورت رسمی تصویب و به یک فعالیت ساختاریافته تبدیل گردد. همه گروه‌های آموزشی، از علوم انسانی گرفته تا علوم فنی، پایه و پزشکی، باید دور هم جمع شوند و کارگروه‌های مسئولیت اجتماعی تشکیل دهند. هدف این است که با هم بررسی کنند برای جامعه چه کاری می‌توانند انجام دهند و چه کمکی می‌توانند به جامعه برسانند؛ کاری که اگر انجام نشود، اغلب منجر به موازی‌کاری در سازمان‌ها و دانشگاه‌ها خواهد شد.»

و بررسی میزان پذیرش مؤلفه‌ها، میانگین امتیازات هر مؤلفه با عدد ۳ (نشان‌دهنده سطح متوسط توافق) مقایسه شد. این مقایسه با استفاده از آزمون آماری t تک‌نمونه‌ای انجام گرفت

تا مشخص شود آیا توافق متخصصان با مؤلفه‌ها به‌طور معناداری بیشتر از حد متوسط بوده است یا خیر.

جدول ۴- آزمون t تک‌نمونه‌ای بررسی اعتبار مؤلفه‌های رفتارهای فرانشی گروه‌های آموزشی درخصوص مسئولیت‌پذیری اجتماعی

Table 4- One-sample t-test for examining the validity of the components of extra-role behaviors of academic departments regarding social responsibility

میانگین = ۳					
مؤلفه‌ها	میانگین	انحراف استاندارد	df	t	سطح معناداری
تلاش برای شناساندن مؤثر گروه به جامعه و متقاضیان دریافت خدمات آموزشی، پژوهشی، آزمایشگاهی، مشاوره‌ای و ...	۴/۳۳	۰/۹۰۰	۱۴	۵/۷۳۹	۰/۰۰۰
داشتن نگاه فراکنشی به مسائل جامعه و تشخیص پیشاپیش نیازهای جامعه	۴/۲۰	۰/۷۷۵	۱۴	۶/۰۰۰	۰/۰۰۰
تلاش برای رفع نیازهای جامعه محلی، منطقه‌ای، ملی و بین‌المللی	۴/۲۷	۰/۷۹۹	۱۴	۶/۱۴۱	۰/۰۰۰
جهت‌دهی آموزش در راستای اهداف جامعه	۴/۲۰	۰/۸۶۲	۱۴	۵/۳۹۲	۰/۰۰۰
تلاش گروه برای تشکیل گروه‌های غیررسمی با نظارت دانشگاه با هدف خیر عام	۴/۲۰	۱/۰۱۴	۱۴	۴/۵۸۳	۰/۰۰۰
رفتارهای فرانشی در گروه‌های آموزشی درخصوص مسئولیت‌پذیری اجتماعی	۴/۲۴	۰/۷۶۴	۱۴	۶/۲۸۴	۰/۰۰۰

نتایج نشان می‌دهد که تمامی مؤلفه‌ها دارای تفاوت معناداری با میانگین (۳) بوده ($p < ۰/۰۵$) که به‌طور معنی‌داری از سطح متوسط بیشتر است؛ بنابراین، می‌توان نتیجه گرفت که این رفتارها نه تنها پذیرفته شده است، ممکن است به‌عنوان یک معیار مهم در ارزیابی عملکرد یا فرهنگ سازمانی نیز در

نظر گرفته شود و به مدیران و سیاست‌گذاران در طراحی استراتژی‌های مؤثر کمک کند.

در ادامه به‌منظور اطمینان از اعتبار مفهومی گویه‌ها (نه لزوماً تعمیم نتایج کیفی) از ضریب نسبی روایی محتوا (CVR) لاوشه استفاده شد.

جدول ۵- نتایج ضریب نسبی روایی محتوا

Table 5- Results of the content validity ratio (CVR)

مؤلفه‌ها	CVR
جهت‌دهی آموزش در راستای اهداف جامعه	۰/۸۶
تلاش گروه برای تشکیل گروه‌های غیررسمی با نظارت دانشگاه با هدف خیر عام	۱
تلاش برای شناساندن مؤثر گروه به جامعه و متقاضیان دریافت خدمات آموزشی، پژوهشی، آزمایشگاهی، مشاوره‌ای و ...	۱
داشتن نگاه فراکنشی به مسائل جامعه و تشخیص پیشاپیش نیازهای جامعه	۰/۸۶
تلاش برای رفع نیازهای جامعه محلی، منطقه‌ای، ملی و بین‌المللی	۰/۸۶

و به آگاهی‌بخشی عمومی، اعتمادسازی و تقویت تعامل دوسویه میان دانشگاه و جامعه منجر می‌شود. در عمل، برخی اعضای هیئت‌علمی با حضور در برنامه‌های تلویزیونی، راه‌اندازی مراکز مشاوره یا ارائه خدمات تخصصی در سطح شهر، این مسئولیت را به‌صورت ملموس اجرا کرده‌اند. این اقدامات نشان می‌دهد که مسئولیت مدنی دانشگاه تنها در قالب نظریه‌پردازی معنا نمی‌یابد، بلکه در کنش‌های روزمره و ارتباط مستقیم با جامعه تحقق می‌یابد.

در ادامه این جریان، جهت‌دهی آموزش در راستای اهداف جامعه به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های بنیادین مسئولیت اجتماعی برجسته می‌شود. مصاحبه‌ها نشان داد که اصلاح سرفصل‌ها، طراحی پروژه‌های کاربردی و پیوند پایان‌نامه‌ها و رساله‌ها با مسائل واقعی جامعه از راهکارهای عملی برای ایجاد این هم‌راستایی به شمار می‌رود. برخی گروه‌ها با ارزیابی برنامه‌های درسی و تدوین برنامه‌های فرادرسى تلاش کرده‌اند آموزش را از حالت صرفاً نظری خارج و به ابزاری برای حل مسائل اجتماعی تبدیل کنند؛ با این حال، چالش‌هایی مانند مقاومت ساختاری در برابر تغییر سرفصل‌ها، نبود ارتباط مؤثر با نهادهای اجرایی و کمبود منابع مالی مانع تحقق کامل این هدف شده است.

این هم‌راستایی آموزشی زمانی اثربخش‌تر می‌شود که با نگاهی فراکنشی به مسائل جامعه همراه شود. نگاه فراکنشی به‌عنوان رویکردی راهبردی بر تحلیل مستمر روندهای اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و علمی و طراحی برنامه‌های بلندمدت برای مواجهه با آن‌ها تأکید دارد. مصاحبه‌شوندگان با تمایزگذاری میان نگاه واکنشی و فراکنشی، دانشگاه را موظف دانستند که نه تنها به مسائل روزمره پاسخ دهد، با پیش‌بینی تحولات آینده نیز، در مسیر توسعه پایدار نقش‌آفرینی کند. در عمل، برخی گروه‌ها با تشکیل جلسات مشترک با نهادهای اجرایی، طراحی پروژه‌های آیندمنگر و ایجاد تعاملات بین‌رشته‌ای، این نگاه را به مرحله اجرا رسانده‌اند؛ با این حال، نبود ساختارهای رسمی برای حمایت از این نوع برنامه‌ریزی

طبق نتایج جدول ۵ و باتوجه‌به اینکه در این پژوهش ۱۵ متخصص نظر خود را ارائه کردند، براساس جدول لاوشه، مقدار CVR قابل قبول برابر با ۰/۴۹ است. از آنجاکه مقدار CVR تمام گویه‌ها بیشتر از ۰/۴۹ بود، همه گویه‌ها تأیید و حفظ شدند.

لازم به توضیح است، از آنجاکه در این مطالعه برای کسب نتایج بهتر از یک مقیاس پنج‌تایی لیکرت (خیلی زیاد، زیاد، متوسط، کم، خیلی کم) به جای مقیاس سه‌تایی لاوشه استفاده شد، لازم بود برای مطابقت تفسیر نتایج، معیارهای رتبه اسمی را به معیارهای رتبه‌ای عددی لاوشه تبدیل شود؛ بدین منظور تبدیل‌های زیر انجام گرفت:

خیلی زیاد و زیاد (معادل ضروری بودن سؤال در نظر گرفته شد) و با عدد ۲ جایگزین شد. متوسط (معادل لازم بودن ولی عدم ضرورت سؤال در نظر گرفته شد) با عدد ۱ جایگزین شد. کم و خیلی کم (معادل غیرضروری بودن سؤال در نظر گرفته شد) و با عدد صفر جایگزین شد.

بحث و نتیجه

یافته‌های این پژوهش به روشنی نشان می‌دهد که گروه‌های آموزشی در دانشگاه‌ها، فراتر از نقش‌های سنتی آموزش و پژوهش باید به‌عنوان نهادهایی اجتماعی، تحول‌گرا و مسئول در برابر جامعه ایفای نقش کند. مسئولیت اجتماعی این گروه‌ها مفهومی چندلایه و پویاست که عمدتاً در دو محور اصلی «ارتباط با جامعه» و «جهت‌گیری اجتماعی و تحول‌گرایی» تجلی می‌یابد. در ادامه، ابعاد مختلف این مسئولیت براساس تحلیل بیانات مصاحبه‌شوندگان به‌صورت پیوسته تبیین می‌شود.

یکی از جنبه‌های برجسته که مصاحبه‌شوندگان بر آن تأکید داشتند، لزوم شناساندن مؤثر گروه‌های آموزشی به جامعه و متقاضیان خدمات است. این رفتار کنشی فرافکنی و راهبردی شناخته می‌شود که دانشگاه را از نهاد صرفاً علمی به کنشگر اجتماعی فعال تبدیل می‌کند. این معرفی از طریق رسانه‌های جمعی، فضای مجازی و ارتباط مستقیم با مردم انجام می‌گیرد

و فقدان شاخص‌های ارزیابی عملکرد فراکنشی از موانع اجرایی این رویکرد به شمار می‌رود.

در کنار این نگاه راهبردی، یکی دیگر از جلوه‌های بارز مسئولیت اجتماعی، حرکت از فردگرایی به سوی کنش جمعی است. مشارکت گروه‌های آموزشی در فعالیت‌های داوطلبانه و خیریه نمونه‌ای از این گذار به شمار می‌رود. تشکیل گروه‌های غیررسمی با نظارت دانشگاه بستری برای هم‌افزایی تخصصی، فرهنگی و انسانی فراهم می‌آورد که می‌تواند در حل مسائل اجتماعی، کمک به اقشار آسیب‌پذیر و ارتقای سطح فرهنگی جامعه مؤثر باشد. مصاحبه‌ها نشان داد که برخی اعضای هیئت‌علمی در حوزه‌هایی چون تهیهٔ تجهیزات، آزادی زندانیان یا آموزش‌های فرهنگی و هنری به‌صورت داوطلبانه مشارکت داشته‌اند؛ با این حال، نبود حمایت ساختاری، فقدان بودجهٔ مشخص و نبود آیین‌نامه‌های رسمی برای فعالیت‌های خیریه از چالش‌هایی است که مانع گسترش این اقدامات در سطح سازمانی می‌شود.

در نهایت، این مسئولیت اجتماعی محدود به فضای دانشگاهی یا منطقه‌ای نیست و باید در گستره‌ای وسیع‌تر از محلی تا جهانی تعریف شود. مصاحبه‌شوندگان تأکید داشتند که گروه‌های آموزشی باید در سطوح محلی، منطقه‌ای، ملی و حتی بین‌المللی فعال باشند. همکاری با نهادهای دولتی و غیردولتی، ارائهٔ خدمات تخصصی، اجرای پروژه‌های مشترک و مشارکت در حل چالش‌های زیست‌محیطی، فرهنگی، اقتصادی و تربیتی از مصادیق این رویکرد چندسطحی به شمار می‌رود. در عمل، برخی گروه‌ها با ورود به مسائل محیط‌زیستی، هدایت تحصیلی و آسیب‌های اجتماعی نشان داده‌اند که دانشگاه می‌تواند در حل مسائل کلان نیز نقش‌آفرین باشد؛ با این حال، نبود سیاست‌های هماهنگ بین دانشگاه‌ها و نهادهای اجرایی و ضعف در مستندسازی و ارزیابی این فعالیت‌ها از موانع توسعهٔ این رویکرد است.

برایند تحلیل مصاحبه‌ها نشان می‌دهد که مسئولیت اجتماعی گروه‌های آموزشی نه تنها الزامی اخلاقی، ضرورتی راهبردی برای بازتعریف نقش دانشگاه در جامعهٔ معاصر است. این مسئولیت، دانشگاه را از نهاد آموزشی صرف به کنشگر اجتماعی فعال، آینده‌نگر و پاسخ‌گو تبدیل می‌کند. رفتارهای فراتر از اعضای هیئت‌علمی، از تبیین ارزش‌های اجتماعی و طراحی آموزش‌های کاربردی گرفته تا مشارکت در فعالیت‌های خیریه و تحلیل روندهای اجتماعی، نشان‌دهندهٔ بلوغ نهادی و تعهد مدنی دانشگاه‌ها در عصر پیچیدگی‌های اجتماعی است؛ از این رو، نهادینه‌سازی مسئولیت اجتماعی در ساختارهای آموزشی، بازنگری در مأموریت‌های دانشگاه و تقویت تعاملات بین‌رشته‌ای و بین‌سازمانی ضرورتی اجتناب‌ناپذیر برای تحقق دانشگاهی تحول‌گرا، اجتماعی‌محور و مشارکت‌جو در مسیر توسعهٔ پایدار به شمار می‌رود.

یافته‌های این پژوهش با بخشی از یافته‌های دان و دان^۱ (2010)، صالحی و منوری‌فرد (۱۴۰۱) و علوی و قلی‌پور (۱۳۸۸) مبنی بر لزوم توجه سازمان‌های آموزشی به حساسیت در برابر سرنوشت و توسعهٔ جامعه و ترویج علم در آن همسویی دارد و تحقق آن را بیشتر به رفتارهای خودمختار درونی وابسته می‌داند تا استانداردهای سازمانی. کروپانزانو و همکاران^۲ (2017) نیز معتقدند هر اقدامی که توسط یک عضو یا یک سازمان با نیت خیر همراه باشد، می‌تواند به‌عنوان رفتار اجتماعی طبقه‌بندی شود. در بخشی از پژوهش مک‌کافی^۳ (2018) نیز این‌گونه اشاره شده که گروه‌های آموزشی با پاسخ به برخی سؤالات می‌تواند مبنایی برای شناسایی اهداف، قابلیت‌ها و فرصت‌های کلیدی برای گروه خود فراهم کند؛ از جمله: «گروه آموزشی شما واقعاً چه کمکی به خیر بیشتر می‌کند؟» و «چگونه به موفقیت دیگران کمک کرده‌اید؟» گولاسفسکا و همکاران^۴ (2017) نیز همسو با بخشی از یافته‌های این پژوهش، مشارکت اجتماعی، توسعهٔ جامعهٔ

³ McCaffery

⁴ Gołaszewska et al.

¹ Dan & Dan-dan

² Cropanzano et al.

محلی و به‌روزرسانی مداوم برنامه‌های درسی و ارتقای کیفیت آموزش را ازجمله فعالیت‌های مسئولیت‌پذیری اجتماعی موردانتظار از دانشگاه‌ها دانستند. همچنین می‌توان به یافته‌های مروج ناصر مجید و حسین محمد احمد (2019) و مک‌کافری (2018) مبنی بر لزوم برقراری ارتباط با سازمان‌های دیگر به‌عنوان یکی از نشانه‌های گروه آموزشی مؤثر و کارآمد اشاره کرد که به‌نوعی با یافته‌های پژوهش حاضر مطابقت دارد.

یافته‌های کمی پژوهش نیز به‌عنوان مکملی معتبر برای نتایج کیفی، مؤید پذیرش و اهمیت مؤلفه‌های شناسایی‌شده هستند. این نتایج نشان می‌دهد که مؤلفه‌های استخراج‌شده نه‌تنها از نظر نظری و تجربی معتبر هستند، قابلیت تبدیل شدن به شاخص‌های اجرایی را در ارزیابی عملکرد گروه‌های آموزشی و طراحی سیاست‌های ارتقای مسئولیت اجتماعی در دانشگاه‌ها دارند.

باتوجه‌به نتایج پژوهش حاضر، گروه‌های آموزشی می‌توانند با انجام پیشنهادها زیر در جهت تقویت رفتارهای فرانقشی درخصوص مسئولیت‌پذیری اجتماعی در دانشگاه‌ها گام بردارند:

اجرای برنامه‌های منسجم و هدفمند (شامل اهداف مشخص و قابل‌اندازه‌گیری، تعیین مخاطبان هدف، انتخاب روش‌های مناسب و برآورد منابع و بودجه لازم) حضور در نمایشگاه‌های آموزشی و فرهنگی؛ برگزاری کارگاه‌های آموزشی و سخنرانی‌های عمومی؛ تولید محتوای آموزشی و اطلاع‌رسانی در قالب‌های مختلف ازجمله متن، تصویر، صوت و ویدئو؛ استفاده از شبکه‌های اجتماعی و فضای مجازی؛ ارتباط‌گیری مؤثر و متناسب با ویژگی‌های مخاطبان هدف و اهداف گروه از طریق روش‌هایی مانند ارتباط چهره‌به‌چهره، تلفنی، از طریق ایمیل و شبکه‌های اجتماعی، و تولید محتوای آموزشی و اطلاع‌رسانی به‌منظور آگاهی‌رسانی و معرفی گروه به مخاطبان هدف و تقویت رفتارهای فرانقشی در این حوزه.

برگزاری دوره‌های آموزشی و کارگاه‌های تخصصی برای گروه‌های آموزشی در زمینه ارتباط با جامعه توسط دانشگاه و

افزایش آگاهی و آموزش گروه‌های آموزشی در زمینه اهمیت ارتباط با جامعه و نیازهای آن؛ ایجاد شبکه‌های ارتباطی بین گروه‌های آموزشی و نهادهای مختلف جامعه؛ حضور پررنگ‌تر گروه‌های آموزشی در جامعه از طریق برگزاری جلسات عمومی، نمایشگاه‌ها و جشنواره‌ها، و استفاده از رسانه‌های اجتماعی برای شناساندن مؤثر گروه و فعالیت‌های آن به جامعه؛ ترسیم چشم‌اندازهای گروه‌های آموزشی با مطالعه مسائل جامعه و شناسایی نیازهای واقعی مردم و تخصیص منابع مالی و انسانی کافی برای اجرای فعالیت‌هایی در زمینه ارتباط با جامعه؛ به‌منظور تقویت رفتارهای فرانقشی گروه در زمینه ارتباط با جامعه.

همکاری با سایر گروه‌ها و سازمان‌های مردم‌نهاد؛ برگزاری کارگاه‌های آموزشی و جلسات بارش فکری برای ارائه ایده‌های جدید و نوآورانه، داشتن برنامه تشویقی و حمایت و انگیزه‌دادن به افرادی که از چارچوب‌های فکری سنتی خارج می‌شوند و ایده‌های جدید و خلاقانه‌ای ارائه می‌دهند؛ به‌منظور تقویت نگاه فراکنشی به مسائل جامعه و تشخیص پیشاپیش نیازهای جامعه.

همکاری اعضای گروه‌های آموزشی با بسیج دانشجویان برای انجام فعالیت‌های خیرخواهانه‌ای مانند کمک به نیازمندان، آموزش به کودکان محروم و حفظ محیط‌زیست. تنظیم برنامه‌های آموزشی گروه‌ها براساس نیازهای جامعه که از طریق مطالعه مسائل جامعه و نظرسنجی از مردم شناسایی شده است و استفاده گروه‌ها از روش‌های آموزشی مبتنی بر حل مسئله و کارآفرینی برای آماده‌کردن دانشجویان برای پاسخ‌گویی به نیازهای جامعه.

منابع فارسی

حبیبی، ن.، وظیفه‌دوست، ح.، و جعفری، پ. (۱۳۹۵). مؤلفه‌های ارتقای مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی. پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، ۲۲ (۲)، ۱۲۵-۱۴۵.

منبع عربی

مروج ناصر مجید، م. و حسین محمد احمد، آ. م. د. (۲۰۱۹). معبیر القسم الأكبديمی الفعل من وجهة نظر أعضء هیئة التدريس (دراسة میدانیة فی الکلیة التقنیة الهندسیة- الجیمعة التقنیة الوسطی). *مجلة کلیة التربية الأساسية*، ۲۵ (۱۰۳)، ۹۳۱-۹۶۱.

<https://doi.org/10.35950/cbej.v25i103.4576>

References

- Ahmad, R., Ahmad, S., Islam, T., & Kaleem, A. (2020). The nexus of corporate social responsibility (CSR), affective commitment and organisational citizenship behaviour in academia: A model of trust. *Employee Relations: The International Journal*, 42(1), 232-247. <https://doi.org/10.1108/er-04-2018-0105>
- Alavi, B., & Gholipour, A. (2009). Studying the organizational citizenship behaviors of faculty members: A study in Sharif University of Technology. *Iranian Journal of Management Sciences*, 4(14), 1-29. [In Persian]. <https://sid.ir/paper/130415/f>
- Alimohammadlou, M., Akbari, B., & Mahdavianpour, E. (2014). Identifying social responsibility in universities (USR) using fuzzy Delphi. Case study: Shiraz University. *Iranian Higher Education*, 6(3), 161-192. [In Persian]. <http://ihej.ir/article-1-375-fa.html>
- Arbieto Mamani, O., Mendoza Vargas, M. G., Pozo Enciso, R. S., Huamán Flores, E., Villafuerte Palomino, T., & Alvarez Chavez, W. (2023). University social responsibility (USR) in the context of Peruvian society: A systematic review. *F1000Research*, 12, 1170. <https://doi.org/10.12688/f1000research.138153.1>
- Bergan, S., & Damian, R. (2010). *Higher Education for Modern Societies: Competences and Values* (Vol. 15). Council of Europe.
- Cropanzano, R., Anthony, E. L., Daniels, S. R., & Hall, A. V. (2017). Social exchange theory: A critical review with theoretical remedies. *Academy of Management Annals*, 11(1), 479-516. <https://doi.org/10.5465/annals.2015.0099>
- Cuba Sancho, J. M., Contreras Gómez, R. M., Colca García, H. L., & Merino Lozano, A. L. (2023). University social responsibility in Latin America: Systematic review. *Revista de la Facultad de Medicina Humana*, 23(2), 138-145. <https://doi.org/10.25176/rfmh.v23i2.5653>
- Dan, W., & Dan-dan, Z. (24-26 November, 2010). Relationship among organizational support,

- دولتی، ع. ا.، سیادت، س. ع.، امین بیدختی، ع. ا. و نیستانی، م. ر. (۱۴۰۰). تحلیل مشارکت اجتماعی دانشگاه‌ها در جامعه؛ با تأکید بر انتظارات جامعه محلی. *جامعه‌شناسی کاربردی*، ۳۲ (۱)، ۵۹-۸۲. <https://doi.org/10.22108/jas.2020.121141.1858>
- صالحی، ل.، و منوری فرد، ف. (۱۴۰۱). ساخت و رواسازی معیارهای سنجش مسئولیت اجتماعی دانشگاه. *پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی*، ۲۸ (۳)، ۱۱۳-۱۴۱. <https://doi.org/10.52547/irphe.28.3.113>
- صفری، م.، زارع، ر.، و فتحی‌زاده، ع. (۱۴۰۰). بررسی رفتارهای فراتر از نقش میان‌فردی در نظام آموزشی: تبیین نقش انگیزه خدمت عمومی، حمایت همکاران و ظرفیت مأموریت. *رهیافتی نو در مدیریت آموزشی*، ۱۲ (۴)، ۱۹-۳۴. <https://doi.org/10.30495/jedu.2021.25610.5108>
- علوی، ب.، و قلی‌پور، آ. (۱۳۸۸). شناسایی عوامل مؤثر بر رفتارهای فراتر از نقش اعضای هیئت‌علمی دانشگاه‌ها: مطالعه‌ای در دانشگاه صنعتی شریف. *انجمن علوم مدیریت ایران*، ۴ (۱۴)، ۱-۲۹. <https://sid.ir/paper/130415/f>
- علی محمدلو، م.، اکبری، ب.، و مهدویان‌پور، ا. (۱۳۹۳). شناسایی مؤلفه‌های مسئولیت اجتماعی دانشگاه‌ها با استفاده از تکنیک دلفی فازی مطالعه موردی: دانشگاه شیراز. *آموزش عالی ایران*، ۶ (۳)، ۱۶۱-۱۹۲. <http://ihej.ir/article-1-375-fa.html>
- مشبکی، ا.، و خلیلی شجاعی، و. (۱۳۸۹). بررسی رابطه فرهنگ سازمانی و مسئولیت اجتماعی سازمان‌ها (CSR) (وزارت نیرو به‌عنوان مورد). *جامعه‌شناسی کاربردی*، ۲۱ (۴)، ۳۷-۵۶. https://jas.ui.ac.ir/article_18206_5dca76bee1e737e47055b1aa41d6b365.pdf
- میرابی، و. ر.، جمشیدی، م.، گودرزی، پ.، و یوسفی، ص. (۱۳۸۹). رفتار شهروندی اعضای هیات علمی. *مدیریت کسب و کار*، ۲ (۷)، ۱۰۳-۱۳۳. <https://sid.ir/paper/237850/fa>

- behaviours of high-performing academic departments. *Studies in higher education*, 42(2), 210-231. <https://doi.org/10.1080/03075079.2015.1036849>
- Larrán Jorge, M., & Andrades Peña, F. J. (2017). Analysing the literature on university social responsibility: A review of selected higher education journals. *Higher Education Quarterly*, 71(4), 302-319. <https://doi.org/10.1111/hequ.12122>
- McCaffery, P. (2018). *The Higher Education Manager's Handbook: Effective Leadership and Management in Universities and Colleges*. Routledge.
- Mirabi, V. R., Jamshidi, M., Godarzi, P., & Yousefi, S. (2010). Evaluation of the organizational citizenship behavior (OCB) of the faculty members of Islamic Azad University Central Tehran Branch. *Journal of Business Management*, 2(7), 103-133. [In Persian]. <https://sid.ir/paper/237850/fa>
- Moshabaki, A., & Khalili Shojaei, V. (2010). Investigating the relationship between organizational culture and corporate social responsibility (CSR): Case study of the Ministry of Energy. *Journal of Applied Sociology*, 21(4), 37-56. [In Persian]. https://jas.ui.ac.ir/article_18206_5dca76bee1e737e47055b1aa41d6b365.pdf
- Muruj Naser Majid, M., & Hussein Mohammed Ahmed, A. M. D. (2019). Criteria of an effective academic department from the perspective of faculty members: A field study at the College of Engineering Technology, Middle Technical University. *Journal of the College of Basic Education*, 25(103), 931-961. [In Arabic]. <https://search.mandumah.com/Record/1062764>
- Pifer, M. J., Baker, V. L., & Lunsford, L. G. (2019). Culture, colleagues, and leadership: The academic department as a location of faculty experiences in liberal arts colleges. *The Review of Higher Education*, 42(2), 537-564. <https://doi.org/10.1353/rhe.2019.0006>
- Safari, M., Zare, R., & Fathizadeh, A. (2021). Investigating interpersonal extra-role behaviors in the educational system: Explaining the role of public service motivation, colleagues' support, and mission capacity (A survey in Jiroft educational organization). *New Approach in Educational Management*, 12(4), 19-34. [In Persian]. <https://doi.org/10.30495/jedu.2021.25610.5108>
- Salehi, L., & Monavvarifard, F. (2022). Construction and validation of criteria for university social responsibility assessment. *Journal of Research and Planning in Higher Education*, 28(3), 113-141. [In Persian]. <https://doi.org/10.52547/irphe.28.3.113>
- Sasaki, T., & Horng, C. Y. (2023). Exploratory study about achievements and issues of university social responsibility "USR" as a dynamic process. *International Journal of Educational Development*, organizational commitment and organizational citizenship behavior of university faculty members. In *2010 International Conference on Management Science & Engineering 17th Annual Conference Proceedings*. Melbourne, Australia. <https://doi.org/10.1109/icmse.2010.5720019>
- De Moraes Abrahão, V., Vaquero-Diego, M., & Móstoles, R. C. (2024). University social responsibility: The role of teachers. *Journal of Innovation & Knowledge*, 9(1), 100464. <https://doi.org/10.1016/j.jik.2024.100464>
- Dolati, A. A., Siadat, S. A., Aminbeidokhti, A. A., & Neyestani, M. R. (2021). An analysis of the social participation of universities in society with an emphasis on local community expectations. *Journal of Applied Sociology*, 32(1), 59-82. [In Persian]. <https://doi.org/10.22108/jas.2020.121141.1858>
- El-Kassar, A. N., Makki, D., Gonzalez-Perez, M. A., & Cathro, V. (2023). Doing well by doing good: Why is investing in university social responsibility a good business for higher education institutions cross culturally? *Cross Cultural & Strategic Management*, 30(1), 142-165. <https://doi.org/10.1108/ccsm-12-2021-0233>
- Giuffré, L., & Ratto, S. (2014). A new paradigm in higher education: University social responsibility (USR). *Journal of Education & Human Development*, 3, 231-238. <https://jehdnet.com/vol-3-no-1-march-2014-abstract-15-jehd>
- Gołaszewska-Kaczan, U., Grześ, A., & Kruk, M. (2017). *Social Responsibility of Universities: The Case of The Faculty of Economics and Management*. University of Białystok. <https://doi.org/10.15290/ose.2017.05.89.11>
- Habibi, N., Vazifehdost, H., & Jafari, P. (2016). Upgrading Islamic Azad University social accountability factors. *Journal of Research and Planning in Higher Education*, 22(2), 125-145. [In Persian]. https://journal.irphe.ac.ir/article_702899.html?lang=fa
- Idrus, R. M., Idris, K., Omar, Z., Ashraff, M., Anuar, M., & Ariffin, H. (2019). Organizational citizenship behavior in Malaysian higher educational institutions. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 9(6), 462-477. <https://doi.org/10.6007/ijarbs/v9-i6/5965>
- Isnawati Osman, A. R., Mardiana, R., Baumassepe, A. N., & Bon, A. T. (2019). The role of academics' organizational commitments on their extra role behavior in academic contexts. *Proceedings of the International Conference on Industrial Engineering and Operations Management Pilsen*. https://ieomsociety.org/pilsen2019/papers/568.pdf?utm_
- Kok, S. K., & McDonald, C. (2017). Underpinning excellence in higher education—an investigation into the leadership, governance and management

- Development of a conceptual model. *Journal of Managerial Psychology*, 26(2), 94-107. <https://doi.org/10.1108/02683941111102146>
- Tilak, J. B. G. (2022). Social responsibility of higher education. *Social Change*, 52(4), 478-490. <https://doi.org/10.1177/00490857221121039>
- Valencia-Arias, A., Rodríguez-Correa, P. A., Marín-Carmona, A., Zuleta-Orrego, J. I., Palacios-Moya, L., Pérez Baquedano, C. A., & Gallegos, A. (2024). University social responsibility strategy: A case study. *Cogent Education*, 11(1), 2332854. <https://doi.org/10.1080/2331186X.2024.2332854>
- 102, 102869. <https://doi.org/10.1016/j.ijedudev.2023.102869>
- Srivastava, A. P. & Dhar, R. L. (2015). Training comprehensiveness: Construct development and relation with role behavior. *European Journal of Training and Development*, 39(7), 641-662. <https://doi.org/10.1108/EJTD-06-2015-0039>
- Srivastava, A. P., & Shree, S. (2019). A review of extra role behavior as an organizational asset. *SAMVAD*, 18, 39-46. <https://samvad.sibmpune.edu.in/index.php/samvad/article/view/145812>
- Stoner, J., Perrewé, P. L., & Munyon, T. P. (2011). The role of identity in extra-role behaviors: